

LAIMA KALĖDIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

VIEŠOJI NUOMONĖ IR KALBŲ POLITIKA

AR LIETUVAI REIKIA KALBŲ POLITIKOS?

Visuomenės reprezentatyvios sociolingvistinės apklausos rezultatai (apie juos bus kalbama toliau) privertė dar kartą permąstyti Lietuvos kalbų politiką, nors Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainėje yra tik lietuvių (ten vadinamos valstybine) kalbos politikos gairės: Dėl valstybinės kalbos politikos 2009–2013 m. gairių¹. Rusų, lenkų ir kitų kalbų vartojimą reglamentuoja Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas², dėl kurio 4-ojo ir 5-ojo straipsnių neretai kyla neaiškumų. Anglų kalbos plitimą viešojoje erdvėje, be Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo³, šiek tiek pristabdo Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas⁴, o netiesiogiai – ir Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas⁵.

Kalbų vartojimas ir mokymas švietimo sistemoje, be atitinkamų švietimo ir mokslo įstatymų, tiesiogiai yra reguliuojamas švietimo ir mokslo ministro nurodymais, aukštosiose mokyklose – rektoriaus ar dekanų įsakymais. Taigi kiekvienai kalbai – sava žinyba, savi įstatymai, savos gairės, o žmogus dažnai neišsiverčia tik su viena kalba. Ar taip ir turėtų būti formuojama visų Lietuvoje vartojamų kalbų politika?

¹ Žr. <http://www.vlkk.lt/lit/10110> (žiūrėta 2009 10 25).

² *Valstybės žinios*, 1989, Nr. 34-485.

³ Ten pat, 1995, Nr. 15-344; 2002, Nr. 68-2760.

⁴ Ten pat, 2007, Nr. 12-488.

⁵ Ten pat, 2004, Nr. 7-129.

Pasaulio kalbų politiką susisteminti ir palyginti pamėgino Jacques Leclercas iš Lavalio universiteto Kanadoje. Jis 1988 m. ėmėsi kaupti įvairiausių šalių kalbų politiką reglamentuojančius dokumentus, pasirūpino jų vertimu į prancūzų kalbą, suklasifikavo ir 1999 m. internete paskelbė 470 skirtingų šalių ir kraštų kalbų politiką reglamentuojančius dokumentus⁶. 2008 m. atlikta tų šalių kalbų politikos analizė⁷. Mūsų kalbų politika ten vadinama diferencijuoto teisinio statuso politika: valstybinė kalba turinti daugiau teisių nei kitos, taip pat pripažįstamos, kalbos. Dar esame vadinami oficialiosios kalbos rėmimo ir išskirtinumo tautinių mažumų kalbų atžvilgiu politikos atstovais. Pažymima, kad lietuviams būdingas gynybinis purizmas, vadinamasis kalbinis protekcionizmas. Lietuvos kalbų politika beveik nesiskirianti nuo kaimynų ir likimo brolių – latvių ir estų – kalbų politikos (dažniausiai esame taip pat sugrupuojami, panašiai apibūdinami). Deja, metus žvilgsnį į tokį kalbų politikos patirties kupiną aruodą, atsakymo dėl Lietuvoje vykdomos kalbų politikos kokybės nebuvo rasta – genys margas, o pasaulis dar margesnis.

VIEŠOJI NUOMONĖ APIE KALBŲ VARTOJIMĄ

Norint išsiaiškinti, ar Lietuvoje vykdoma kalbų politika atitinka kalbos vartotojų lūkesčius, jų nuomonės teirautasi surengtos sociolingvistinės apklausos metu⁸. Pritaikius kiekybinį sociologijos metodą (daugiapakopę tikimybinę atranką), apklausti 1513 dviejų Lietuvos miestų – Vilniaus ir Klaipėdos (vėliau ir Kauno) – 15–74 metų amžiaus gyventojai⁹. Atranka parengta taip,

⁶ Žr. <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/index.html> (žiūrėta 2009 10 30).

⁷ Lietuvos adresas: <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/europe/lituanie.htm> (žiūrėta 2009 10 30).

⁸ 2007–2009 m. vykdytas Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo remiamas projektas *Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose (Miestai ir kalbos)* (<http://projektai.vu.lt/miestaiirkalbos/>, žiūrėta 2009 10 08). Projekto vadovė Meilutė Ramonienė; be Vilniaus universiteto mokslininkų, jame dalyvavo Vytauto Didžiojo ir Klaipėdos universitetų bei Lietuvių kalbos instituto mokslininkai.

⁹ Nemaža autoritetingų sociologijos mokslininkų kritiškai vertina akademinę viešosios nuomonės apklausų reikšmę ir net yra linkę kvestionuoti viešosios nuomonės egzistavimą (Blumer 1969: 197–199). Pagrindinis jų argumentas yra tai, kad socialinis žinojimas esąs sudėtingas reiškinys, priklausantis nuo individo padėties ir jo socialinių ryšių visuomenėje, todėl mechanškai jo suskaičiuoti neįmanoma. Labai dažnai respondentas dėl savo socialinio statuso galės neturėti nuomonės arba „pasiskolinti“ ją iš draugų, kaimynų, žiniasklaidos. Todėl apklausos labiau atspindinčios žmonių emocinę ir stereotipinę reakciją, o ne gerai

kad kiekvienas Vilniaus ir Klaipėdos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Respondentų namuose vykusiuose interviu buvo pateikti 64 klausimai: aiškintasi respondentų tėvų ir jų pačių bei jų šeimų tautinė sudėtis, tautinis ir lokalinis tapatumas, gimtoji ir negimtoji kalba, jų vartojimas ir mokėjimo lygis, kalbų vartojimo viešojoje ir privačiojoje erdvėje ypatumai, mokomosios ir pageidaujamosios kalbos respondentų ir jų vaikų mokyklose, tarmių vartojimas bei vertinimas ir kita.

Vienas iš netikėtų rezultatų buvo tai, kad 8 proc. respondentų nurodė turį ne vieną, kaip įprasta, o net dvi gimtąsias kalbas, pusės iš jų tai buvo lietuvių ir rusų kalbos. Visi šie respondentai iš mišrių šeimų¹⁰. Paklausti, kaip moka savo gimtąsias kalbas, daugumas apklaustųjų nurodė moką jas gerai, ypač lietuviai ir rusai (tik 5 proc. lietuvių ir 4 proc. rusų mano, kad jiems vidutiniškai sekasi rašyti savo gimtąja kalba). 7 proc. lenkų teigia, kad jiems irgi vidutiniškai sekasi rašyti, o dar tiek pat – kad lenkiškai jie rašo visai prastai. Apie 10 proc. lenkų mano, kad jiems nekaip sekasi ne tik skaityti, bet ir kalbėti. Užtat net trečdalis kitų tautybių atstovų nurodė nekaip rašantys savo gimtąja kalba, ketvirtadalis – nekaip ir skaitantys, o 12 proc. respondentų esą sunku net kalbėti savo gimtąja kalba.

Nors ir buvo tikėtasi, kad visi Lietuvos gyventojai gana gerai moka lietuviškai ir rusiškai, bet kad tik 1 proc. apklausos dalyvių nurodys visai nemokantys lietuviškai – nebuvo nė pagalvota. Tikėtasi, kad jau daugiau nei 3 proc. nurodys nemokantys rusiškai. Tačiau 42 proc. respondentų visai nemoka angliškai, labai mažai kas moka prancūziškai, net trys ketvirtadaliai apklaustųjų visiškai nesusikalbėtų vokiškai.

Beje, gerokai nustebino visiškas nenoras mokytis kalbų: tik kas penktas Vilniaus ar Klaipėdos gyventojas pareiškė norą mokytis įvairių kalbų. Tas penktadalis apklaustųjų¹¹ jau mokosi arba ketina mokytis anglų kalbos. Nelietuviai atskleidė, kad lietuvių kalbos jie dažniausiai mokosi patys – skaitydami, naršydami internete, žiūrėdami televiziją vienaip ar kitaip mokosi 27 proc. apklaustųjų. Daugumas skundėsi, kad jiems sunku mokytis lietuvių kalbos. Kaip svarbiausią mokymosi motyvą jie nurodė norą susikalbėti su

pasvertą nuomonę. Rogeris Hoodas taip pat pažymi, kad esą svarbu atskirti viešąjį pritarimą nuo gerai informuotų asmenų nuomonės: viešosios apklausos galinčios būti klaidingos (1989: 150–158).

¹⁰ Apie gimtosios kalbos suvokimą žr. Ala Lichačiova. *Lietuvos rusų ir rusakalbių gimtosios kalbos suvokimas*. – KK 82, 2009, 253–258.

¹¹ Kadangi jauniausi respondentai buvo penkiolikmečiai, tai, be abejo, „tas penktadalis“ ir buvo vidurinės mokyklos mokiniai, o kiti – aukštosios mokyklos studentai.

lietuviais (71 proc.), daugiau nei trečdalis mokosi iš pagarbos šaliai, 29 proc. – dėl geresnių darbo perspektyvų.

Paprašyti įvertinti kalbas, beveik visi respondentai sakė, kad jiems pati gražiausia ir įprasčiausia esanti jų gimtoji kalba. Lietuvių kalbą laiko reikalingiausia Lietuvoje, nes ji esanti tinkamiausia verslo ir aukštojo mokslo srityse, viešajame gyvenime. Prestižiškiausia vos ne vienbalsiai pripažinta anglų kalba. Kaip ir reikėjo tikėtis, jauni respondentai geriau moka lietuvių ir anglų kalbas: tik 1 proc. nelietuvių nurodė niekada nerašantys lietuviškai. Vyresni respondentai dažniau bando susikalbėti rusiškai nei angliškai, o jaunimas – atvirkščiai.

Jaunuoliai labiau jaučia globalizacijos poveikį: kitaip nei globalizacijos apraiška nepavadinsi to, kad net 14 proc. labai jaunų žmonių save visų pirma laiko pasaulio piliečiais ar europiečiais. Tautinė tapatybė jiems esą nelabai svarbi, bet savo gimtąją kalbą jie laiko lietuvių kalbą.

Netikėčiausiu šios apklausos dalyku galima būtų laikyti tai, kad net pusė apklaustųjų norėtų savo vaikus leisti į dvikalbes lietuvių–anglų mokyklas. Ypač to pageidauja jaunesnieji.

ŠVIETIMO POLITIKA DĖL KALBŲ PASIRINKIMO

Viena iš svarbiausių per apklausą išryškėjusių problemų yra mokymo kalbos (ar kalbų) pasirinkimas siekiant veiksmingesnio visuomenės narių bendravimo. Apie tai ne tik plačiai diskutuojama visuomenėje, bet yra sprendina ir kalbų politikos, ypač švietimo planavimo srityje. Dalis visuomenės linkusi manyti, kad pagrindinė mokymo kalba Lietuvoje turėtų būti lietuvių, tačiau yra nemažai manančių, kad mokymas gali vykti įvairiomis kalbomis, ypač pabrėžiamas anglų kalbos reikalingumas.

Visame pasaulyje nepaliaujamai auga anglų kalbos reikšmė, jos tiesioginė įtaka nacionalinėms kalboms, taip pat ryškėja jos daromas poveikis nacionalinių kalbų statusui (Liddicoat, Baldauf 2008). Būdama valstybinė, lietuvių kalba yra plačiai vartojama Lietuvoje, tačiau pasaulio mastu iškilusi anglų kalbos įtaka turi apraiškų ir mūsų šalyje, nes ir čia anglų kalbos prestižas ne vienam yra svarbesnis už savosios kalbos prestižą. Taigi kyla grėsmė ir Lietuvos ekolingvistinei sistemai¹².

¹² Ekolingvistika radosi paskutiniame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje, tai tarsi sociolingvistikos, kurios tikslas yra kalbos ar kalbų funkcionavimo visuomenėje tyrimai, perkėlimas į

Dabartinės švietimo sistemos vidurinio ugdymo padėties analizė parodė, kad nors socialinis anglų kalbos mokymo poreikis išryškėjo jau anksčiau (2006–2007 mokslo metais 86 proc. bendrojo lavinimo mokyklų mokinių mokėsi anglų kalbos, 47 proc. – rusų kalbos, 18 proc. – vokiečių kalbos, 3 proc. – prancūzų kalbos; taigi 2006–2007 mokslo metais vienas vidurinio ugdymo programos mokinys mokėsi 1,6 užsienio kalbos¹³), bet Lietuvos švietimo politika nebuvo laiku pakreipta taip, kad tenkintų piliečių poreikius. 2009 m. įvestas ankstyvasis anglų kalbos mokymas pradinėse mokyklose nuo antros klasės vargu ar bus sėkmingas, nes trūksta anglų kalbos mokytojų, kadangi geri specialistai dėl palyginti prasto atlygio neina dirbti į mokyklas.

Anglų kalba daro visokeriopą poveikį pačiai lietuvių kalbai: kuo menčiau mokama angliškai, tuo labiau neprognozuojama tos kalbos įtaka ir interferencija. Oficialioji kalbų politika Lietuvoje yra užėmusi gynybines pozicijas, nėra pasirengta lietuvių kalbą puoselėti ir ugdyti naujomis aplinkybėmis: kitose šalyse jau diegiamas, todėl netruks ateiti ir į Lietuvą pakaitinis, integralusis, mokymas dviem ar net keliomis kalbomis per tą pačią pamoką.

Kad kalbos statusas turi reikšmės tolesniam jos likimui, rodo ir tai, jog lietuvių kalbą kaip negimtąją yra išmokusi absoliuti dauguma nelietuvių piliečių. Itin teigiamą požiūrį į būtinybę mokėti valstybinę lietuvių kalbą galima paaiškinti taip pat, kaip ir požiūrį į anglų kalbos mokėjimą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos visuomenė niekuo nesiskiria nuo kitų Europos šalių visuomenės, nes suvokia dabartinės Europos, iš dalies ir pasaulio, pagrindinės bendravimo kalbos, t. y. anglų kalbos, reikšmę savo ir savo vaikų gyvenime. Daugelis tų apklaustųjų, kurie pageidauja dvikalbių mokyklų, šitokį savo sprendimą padarė intuityviai, nebūdami nė girdėję apie naujausius kalbų mokymo polinkius ir madas (plg. Ferguson 2006).

APIBENDRINAMOSIOS PASTABOS

Lietuvoje vartojamoms kalboms kuriamos atskiros kalbos politikos: lietuvių kalbos politika rūpinasi Valstybinė lietuvių kalbos komisija, rusų, lenkų,

kitą matavimą: lygiagrečiai tiriamas tiek kalbų, tiek ir pačios visuomenės funkcionavimas. Kalbų ekologinio konteksto tyrimų pradininku laikomas Michaelis Halliday'us, 1990 m. paskelbęs straipsnį *New Ways of Meaning: the Challenge to Applied Linguistics*.

¹³ Žr. http://www.smm.lt/sovietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2007.pdf (žiūrėta 2009 09 21).

gudų ir kitų tautinių mažumų – Tautinių mažumų ir išėivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, anglų kalbos priežiūra atitenka Švietimo ir mokslo ministerijai. Reikalinga bendra integruota programa, kurioje būtų numatytos visų aktyviau Lietuvoje vartojamų kalbų perspektyvos, sukurta vientisa kalbų politikos vizija.

Sociolingvistinė miesto gyventojų apklausa padėjo išaiškinti viešąją nuomonę kai kuriais opiais kalbų politikos klausimais. Vienas iš rimtesnių poreikių yra tai, kad pusė apklaustųjų išreiskė pageidavimą savo vaikus leisti į dvikalbes lietuvių–anglų mokyklas. Atkreiptinas dėmesys, kad beveik pusė respondentų visiškai nemoka anglų kalbos, nors ją laiko prestižiškiausia. Nėgana to, daugelis iš jų, ypač vyrėlesnių, nė neketina jos mokytis.

Kitas ryškėjantis ir nerimą keliantis polinkis yra apsisprendimo dėl tautinės tapatybės poslinkiai: šeštadalis apklaustų jaunų žmonių apsisprendė būti nė lietuviai, o europiečiai arba pasaulio piliečiai. Tačiau vienas iš labiausiai džiuginančių apklausos rezultatų yra tai, kad beveik visi didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai moka lietuviškai, nors prieš porą dešimtmečių apie tokius rezultatus nebūtų buvę galima nė pasvajoti.

LITERATŪRA

- Blumer H. 1969: *Public Opinion and Public Opinion Polling*. – H. Blumer. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Berkley: University of California Press, 195–208.
- Ferguson G. 2006: *Language Planning and Education*, Edinburgh University Press.
- Halliday M. 1990: *New Ways of Meaning: the Challenge to Applied Linguistics*. – A. Fill, P. Mühlhäusler (eds.), 2001: *The Ecolinguistics Reader*, London: Continuum, 175–202.
- Hood R. 1989: *The Death Penalty: a World – wide Perspective*, Oxford: Clarendon Press, 150–158.
- Leclerc J. 2007: *Laménagement linguistique dans le monde*, Québec, TLFQ, Université Laval. – Prieiga per internetą: <http://www.tlfq.ulaval.ca/axl/index.html> (žiūrėta 2009 10 30).
- Liddicoat A., Baldauf R. B. 2008: *Language Planning in Local Contexts: Agents, Contexts and Interactions*. – A. Liddicoat, R. B. Baldauf (eds.), *Language Planning in Local Contexts*, Clevedon: Multilingual Matters Ltd.

Gauta 2009 11 10

PUBLIC OPINION AND LANGUAGE POLICY

S u m m a r y

The paper sets out to examine if the present language policy responds to the society's needs. A conclusion is made that presently Lithuania has no general policy of all languages used in the country; it only has a certain attitude formed towards the state Lithuanian language and legal basis established for the state Lithuanian language. Any other language can adopt some parts of the laws or decrees of the Government. As shown by the results of a representative sociolinguistic research *Language Usage and National Identity in the Cities and Towns of Lithuania (Cities and Languages)*, the situation does not respond to the needs of the society and the changing life.

Presently, issues of using and teaching English are of special importance. A search for a better job determines that the society manifests an increased need to learn English; however, there is neither adequate plan of measures to be implemented nor resources; there are no qualified specialists either. The society's request that bilingual learning/teaching should be started at secondary schools has been rather unexpected.

LAIMA KALĖDIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Laima.Kalediene@lki.lt